

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЗАМОЖНІСТЬ» ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЇ (на матеріалі роману «РАЙ.центр» Люко Дашвар)

На матеріалі роману «РАЙ.центр» Люко Дашвар у статті проаналізовано фразеологічні одиниці (ФО) української мови на позначення заможності. Розглянуто можливі види трансформації складу й семантики ФО, виявлено специфіку і роль функціонування ФО в тексті роману.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, заможність, трансформація.

Сотова Т.Н. Реализация понятия «состоятельность» средствами фразеологии (на материале романа «РАЙ.центр» Люко Дашвар). *На материале романа «РАЙ.центр» Люко Дашвар в статье проанализированы фразеологические единицы (ФЕ) украинского языка, которые обозначают состоятельность. Рассмотрены возможные виды состава и семантики ФЕ, выявлена специфика и роль функционирования ФЕ в тексте романа.*

Ключевые слова: фразеологическая единица, состоятельность, трансформация.

Sotova T.M. The realization of the concept «prosperity» by means of phraseology (based on the novel «The Districtcenter» by Lyuko Dashvar). *The article deals with the problem of determining specific functioning of phraseological units (FU) which denote the prosperity as a state, based on the material of novel «The Districtcenter» written by a Ukrainian writer Lyuko Dashvar. Possible types of as for composition and semantics of FU in the text of the novel are researched.*

Keywords: phraseological unit, prosperity, transformation.

Поняття «картина світу» належить до фундаментальних понять, що виражають специфіку людини та її буття, взаємини її зі світом, найважливіші умови існування в ньому. Актуальним у мовознавстві останніх десятиліть є дослідження індивідуальної мовної картини світу письменника. Л.А. Лисиченко зазначає, що «мовна індивідуальність письменника, його мовна картина світу формується не тільки під впливом суспільно-політичних і культурно-історичних чинників, у ній активну роль відіграють індивідуально-психічні фактори, традиція поетичного мовлення, ідейно-художня спрямованість особистості та інші чинники, що накладають виразний відбиток як на зміст, так і на мовну форму, в якій художник слова виражає своє бачення довкілля» [4: 52].

Серед важливих мовностилістичних засобів науковці справедливо виділяють фразеологічні одиниці (ФО), адже функціонування ФО в тексті дозволяє яскраво розкрити зміст, відобразити внутрішній, емоційний стан, переживання персонажів. На сучасному етапі питання функціональних особливостей фразеологізмів, трансформацій структурного й семантичного складу ФО в публіцистиці, у художніх творах репрезентовані на матеріалі української мови (М.В. Бондар, Г.Г. Біловус, В.В. Грещук, С.О. Гурбанська, Т.В. Здіховська, В.С. Калашник, О.О. Калякіна, Г.Т. Кузь, В.А. Папіш, Л.В. Сикало, Н.Г. Скиба, А.П. Супрун, І.О. Тараба, О.О. Тележкіна, Т.А. Шульга, Л.Ф. Шербачук), російської (О.О. Ільїнський, О.В. Петров), німецької (Н.Г. Лисецька, А.В. Марковська, Л.О. Потенко, С.Б. Пташник, Л.О. Федоренко), на матеріалі художньої прози французьких письменників

(О.О. Дорош, Р.І. Савчук), творів британських і американських письменників (Г.В. Кузнєцова), на матеріалі хорватських газетних текстів (Н.С. Хороз), іспанських періодичних видань (С.П. Коновець).

Наведені роботи засвідчують підвищений інтерес мовознавців до поглибленого вивчення функцій фразеологізмів на рівні художнього, публіцистичного тексту. Саме вивчення різноманітних змін значення і форми ФО у мові й мовленні демонструє динамічний характер фразеології. Дослідження динаміки фразеологічного складу дозволяє простежити виникнення власне нових ФО та актуалізацію узуальних ФО, що переосмислюються, змінюють свою сталу семантику і набувають іншого стилістичного забарвлення. У зв'язку із цим цікавим видається дослідження мовотворчості представника сучасного українського письменства Люко Дашвар.

Люко Дашвар – літературний псевдонім Ірини Чернової – автора двох романів, що стали справжніми українськими бестселерами і знайшли десятки тисяч палких шанувальників по всій країні. Дебютний роман Люко Дашвар «Село не люди» посів друге місце на конкурсі «Коронація слова – 2007». Другий роман, «Молоко з кров'ю», теж був відзначений «короною» і став переможцем у конкурсі «Книга року ВВС». Автор також є дипломантом конкурсу романів, кіносценаріїв та п'єс «Коронація слова – 2009», де роман «РАЙ.центр» отримав диплом «Вибір видавців».

Ми звернули увагу на роман Люко Дашвар «РАЙ.центр». Якщо прочитати назву, то можна припустити, що дії роману відбуватимуться в районному центрі, проте графічне зображення сигналізує про інше: «РАЙ.центр» – це, напевно, велике місто, столиця. Лейтмотивом роману є презентація соціальних, політичних відносин сучасного українського суспільства. Автор яскраво виписала образ Києва з усіма атрибутами активного студентського життя. Події роману локалізовані в місті, куди щоденно приїздить тисячі юнаків і дівчат здійснювати свої мрії. Автор майстерно передає нюанси взаємовідносин, що склалися за відомою моделлю: кохання між заможним хлопцем і бідною дівчиною.

Матеріальна забезпеченість, приналежність до представників владних структур є однією з важливих характеристик заможної, упевненої, успішної людини сьогодення. Вищенаведені ознаки зреалізувалися в узуальних і трансформованих ФО, що зафіксовані в тексті роману. Отже, мета пропонованої наукової розвідки – виявити та проаналізувати фразеологічні одиниці на позначення заможності з огляду на реалізацію їх значення в тексті роману «РАЙ.центр».

Фразеологізм, виступаючи компонентом будь-якого тексту, тісно пов'язаний із контекстом твору. Тільки в контексті, наголошує Ф.П. Медведєв, та живому мовленні вона, як правило, виявляє повною мірою свій смисл. Аналіз її в ізоляції від контексту малоефективний, він не забезпечує розкриття глибини її семантики, тому що фразеологізм здебільшого вступає у складні смислові відношення з певним контекстом, залежить від нього [5: 43]. Трансформація, зміна структури й лексичного наповнення сприяє ще тіснішому зв'язкові, злиттю ФО з дистрибутивним оточенням.

У тексті роману Люко Дашвар «РАЙ.центр» зафіксовано, наприклад, **ФО набивати кишені чим** – ‘багатіти, наживатися (перев. нечесним шляхом)’ [7: 415], яка, судячи з контексту, вживана абсолютно з іншим значенням ‘кому-небудь давати гроші задля задоволення своїх бажань’ – *Вже й до знахарок бігала [Марта], і ворожкам кишені набивала, і молилася, і просто – сподівалася й сподівалася, що врешті хоч один із чоловіків не покине її* [3: 208]. В.А. Папіш зазначає, що «традиційний фразеологізм може опинитися у незвичному для нього контекстному оточенні, що може призвести до виникнення нових відтінків значень» [6: 8], адже саме контекст допомагає найповнішому оновленню семантики загальновідомих фразеологізмів.

Як спосіб семантичних трансформацій, модифікації значення **ФО** свідчать про те, що автори використовують індивідуальний підхід до узуальних фразеологізмів, «знаходять для них нові контексти, пропонують їх у нових зв’язках, забезпечуючи цим оновлене звучання загальновідомим виразам» [1: 87]. У тексті роману автор в іншому значенні вживає **ФО вивертати / вивернути (витрусити) кишені** – ‘грабувати / пограбувати когось’ для називання людей, які нечесним шляхом збагачуються за рахунок інших, хоча в українських фразеологічних словниках **ФО вивертати / вивернути (витрусити) кишені** зафіксована із такими значеннями: ‘витрачати всі гроші’ [10: Т.1: 81]; ‘витратити усі гроші, спонукати когось робити витрати’ [11: Т.1: 99] – *Тисячу разів він [Макс] уявляв, що колись до нього підійде фізично значно сильніший чоловік і попросить прикурити. І це означатиме, що за мить він зіб’є Макса з ніг, виверне кишені й спокійно піде геть* (3: 180). *З усіх добровільних комсомольських поневірянь йому найбільше подобалося чергування у народній дружині: тут без наслідків для себе били морди і вивертали кишені п’яницям ...* (3: 61).

До лексичного наповнення **ФО**, які вербалізують уявлення про заможних / незаможних людей, уходять жаргонні одиниці мови – назви грошових одиниць (**бабло, бакси**). Л. Ставицька зазначає, «жаргонний лексикон в усьому своєму соціосемантичному розмаїтті – це не просто «холодини» словникових значень, а своєрідна картина світу, потужна семіосфера певного часового зрізу культури, що відкриває у слові смислову перспективу як концентрат соціокультурного, духовного, психологічного клімату епохи» [8: 12]. Саме функціонування жаргонізованих **ФО** в тексті напругу віддзеркалює ті зміни, що відбуваються в житті представників різних соціальних груп, представлених у творі.

Мова роману «РАЙ.центр» відзначається багатством фразеологічної синоніміки. Фразеологічні синоніми дають можливість найточніше охарактеризувати певну ситуацію, емоційно передати зміст висловлюваного. **ФО збирати бабло; зібрати врожай** маніфестують значення – ‘брати собі велику кількість грошей, першим користуватись чиїмись фінансовими здобутками’ [8: 41] і сигналізують про збагачення людей за рахунок інших. Функціонування названих жаргонізованих **ФО** в тексті визначається негативною конотацією – *Рома Шиллер напевне знав головне: і переможеться, і переможений однаково втратять лише в одному – у грошах. І Рома Шиллер вирішив зібрати врожай* (3: 177). *Сердюк на той час вже промацував столицю, Куна на*

малій батьківщині організував власну боксерську секцію, займався рекетом, на цьому потроху багатів і накинув оком на кінотеатр у спальному районі: дискотеку в ньому забабаххати, наркоту штовхати, бабло збирати (3: 189).

ФО як бомжі автор використовує для називання надзвичайно бідних людей, якими є працівники, найманці заможної пані. Хоча в словнику Л. Ставицької «Український жаргон» читаємо: «бомж – ‘людина без житла; волоцюга’. Калька з російської абрєвіатури – ‘без определенного места жительства’» [8: 62]. – *Пані любила, щоби по гроші до неї їздили. І чекали, як бомжі, під під’їздом по кілька годин* (3: 171).

У тексті роману зафіксовано фразеологічні перифрази, що номінують заможну категорію сучасного суспільства. С.О. Гурбанська наголошує, що індивідуально-авторські утворення характеризуються структурно-семантичною немодельованістю; для цих мовленнєвих утворень «авторство» є вкрай важливим, оскільки вони не відтворюються, а вперше творяться в художньому мовленні конкретних письменників [2: 69].

В усному мовленні функціонує такий фразеологізм – **усе в шоколаді**. Думаємо, що це трансформований варіант **ФО усе в ажурі** – ‘усе в доброму, бездоганному, зразковому стилі, усе добре’ [5: 210]. Ф.П. Медведєв зауважує, що слово «ажур» ще в минулому столітті у нас уживалося тільки як бухгалтерський термін. Французький вислів **a jour** дорівнює нашому «у день», «по цей день», тобто підбити підсумки «по цей день». Однак із часом цей професійний вислів набув іншої семантики, поширив межі свого застосування, розвинув поряд із своїм первинним, прямим значенням і узагальнююче, переносне, образне [5: 210]. Припускаємо, що фразеологічні одиниці **хата в шоколаді; Рома в шоколаді**, зафіксовані в тексті роману, виникли на основі **ФО усе в ажурі**. Названі конструкції реалізують значення ‘хто-, що-небудь перебуває у найдорожчому, найкращому, найвигіднішому стані’, у внутрішній формі реалізують уявлення про шоколад як про солодкий, приємний продукт, що асоціюється із заможним, вишуканим життям. Наприклад, – *З’являється іноді [Макс]. Хата в шоколаді. Мамця сину подаруночок зробила, поки він за бугром був – хату придбала і ремонт зробила* (3: 170). *Рома проколовся з інформацією про самогубство, Сердюк відрахує Ромі гонорар. Супер! Рома – в шоколаді, Сердюк тішитья перемогою...* (3: 197).

Особливості функціонування перифрастичних фразеологізмів у контексті забезпечують повне і глибоке розкриття перифрази, її стилістичних функцій. Унаслідок цього «увесь відрізок писемного мовлення набуває неповторної смислової чіткості, мовної гармонії та стилістичної виразності» [5: 49]. Люко Дашвар у тексті роману вживає компаративну фразеологічну перифразу **посипаний розкішшю, як новорічна ялинка снігом** для репрезентації такого заможного, красивого, розкішного життя, що найкраще можна уявити, лише порівнявши з новорічною ялинкою, завжди прикрашену красивими, сяючими іграшками. Очевидно, багатство асоціюється із наявністю чогось «блискучого» – діаманти, кришталь, золото: [*Рома*] *Провів службовим коридором до окремого кабінету, посипаного розкішшю, як новорічна ялинка снігом: килими, картини, бронза в статуетках, крізь кришталь, світять*

лампи з двадцяти різних точок, дивани, крісла, величезний монітор навпроти крісел, ще один, менший, на невеликому столі, зо два десятки пляшок з брендовими етикетками (3: 201).

Підгрунтям виникнення фразеологічної одиниці **вибивати копійки** є негативні стереотипи людей: ставати заможним нечесним шляхом, за рахунок інших. Хоча стрижневе слово-компонент **копійки** сигналізує про отримання незначної кількості коштів, проте достатніх для задоволення тих потреб, які були в одного з персонажів в юні роки. *Поки трійочник Сердюк двічі на тиждень боксував у шкільній спортзалі, щоб потім на перервах у туалеті без зайвого клопоту вибивати з одноклассів копійки на кіно та танці, життя не віщувало ніяких особливих перспектив* (3: 60). Також зафіксовано фразеологізм **відкривати гаманці**, вочевидь, використаний із метою посилення значення 'витратити усі гроші, спонукати когось робити витрати' (ідеться про дружину одного з центральних персонажів та її подруг – заможних пані, які спонукують своїх чоловіків витратити чималі суми) – *Анкета ідеальна. Державний діяч... Дружина [Сердюка] згуртувала навколо себе заможне жіноцтво, благодіють, мат' їх, трясуть діамантами і благодіють одна перед одною, а чоловіки тільки встигають гаманці відкривати!* (3: 67).

Автор чітко змальовує одного з центральних персонажів. Юнак відповідає всім «вимогам» сучасної матеріально забезпеченої молоді – завдяки своїм батькам має розкішний і дуже дорогий автомобіль, власне помешкання, одяг, засоби зв'язку, йому підвладне абсолютно все. Фразеологічні перифрази **вигляд на мільйон баксів** і **володар Всесвіту** влучно характеризують сучасного «мажора». Припускаємо, що вираз **вигляд на мільйон баксів** з'явився завдяки відомому фільму Клінта Іствуда «Million Dollar Baby» (2004 р.) («Дівчина на мільйон доларів») і в тексті використаний зі значенням 'заможна людина; хто-небудь дорого влягнутий'. Відповідно фразеологічна перифраза **володар Всесвіту** має значення – 'багата людина, яка може мати абсолютне все'. *Вигляд на мільйон баксів, впевнені жести володаря Всесвіту – таких у нічних клубах повно. ...У Макса вигляд на мільйон баксів, а в очах найважна віра у безкорисливість і власні сили* (3: 83).

Розкішне життя представників політичної еліти, що проходить у сучасних заможних будинках, автор протиставляє бідному життю студентів у 27-метровій квартирі на Подолі. Критеріюванням багатства / бідності є не лише наявність власного помешкання, а місцевість, де воно розташоване. **ФО Царське село** називає «район міста з респектабельними, заможними будинками» [8: 296]. Фразеологізм **жирне життя** – 'заможне, розкішне життя без труднощів' – сигналізує про дуже заможне життя, можна сказати, перенасичене, на що вказує слово-компонент **жирне**. Названі **ФО** влучно вжиті в мовній тканині художнього тексту, а тому викликають виразні позитивні чи негативні асоціації, емоції в читача. Наприклад: *Увечері, витративши половину заробітку на харчі для всієї компанії, Люба сиділа на килимку двадцяти-семиметрового космосу на Костянтинівській і зі сміхом розповідала про **жирне життя «Царського села»*** (3: 28).

Уміло використовуючи фразеологізми, автор глибоко, змістовно, влучно й колоритно передає об'єктивну дійсність, активно допомагаючи читачеві

не лише усвідомлювати, розуміти, але й переживати, вирішувати різноманітні соціальні питання суспільства сьогодення. Аналізований матеріал засвідчує функціонування трансформованих ФО, а також фразеологічних перифраз, які репрезентують уявлення сучасних українців про заможність певної категорії суспільства, коли не просто багатіють, а багатіють за чийсь рахунок. Авторські трансформації фразеологізмів спрямовані на оновлення семантики й структури традиційних ФО і зумовлені прагненням із найбільшою повнотою розкрити художній задум. Функціонування в художньому мовленні Люко Дашвар перифрастичних фразеологізмів зумовлене потребою письменниці виразити найтонші емоційно-експресивні особливості сприйняття реалій сучасного суспільства, соціальних відносин між людьми. Проте вербалізація поняття «заможність» не обмежується лише окресленими фразеологізмами названого твору, що може становити предмет наступних наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоноженко В.М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів : [монографія] / В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 156 с.
2. Гурманська С.О. Фразеологічна ідентифікація узуальних та okazіональних стійких висловлювань у художніх текстах / С.О. Гурманська // *Studia Linguistica* : [зб. наук. пр.]. – К., 2009. – Вип. 3. – С. 68–75.
3. Дашвар Л. РАЙ.центр: [текст] / Люко Дашвар / [худож. О. Маслов]. – Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2009. – 272 с.
4. Лисиченко Л.А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу : [монографія] / Л.А. Лисиченко. – Харків : Основа, 2009. – 191 с.
5. Медведєв Ф.П. Українська фразеологія : Чому ми так говоримо? / Ф.П. Медведєв. – Харків : Вища школа, 1977. – 232 с.
6. Папіш В.А. Семантико-функціональна природа фразеологізмів у художній прозі закарпатоукраїнських письменників (40–90 рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В.А. Папіш. – Ужгород, 2004. – 22 с.
7. Словник фразеологізмів української мови / [укл. В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.
8. Український жаргон. [словник] / [укл. Л. Ставицька]. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
9. Щербачук Л.Ф. Загальномовна та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі творів О. Гончара) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.Ф. Щербачук. – Дніпропетровськ, 2000. – 20 с.
10. Фразеологічний словник української мови : [у 2-х кн.] / [укл. В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та ін.] – Кн. 1–2. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.
11. Фразеологічний словник української мови : [у 2-х т.] / [уклад. Г.М. Удовиченко]. – Т. 1–2. – К. : Вища шк., 1984. – Т.1. – 304 с.; Т.2. – 384 с.